

NOVEMBER 2002

Aktstycket

Medlemsblad från ArkivCentrum Örebro län

– Vi ses på
Arkivens Dag

Bild från Konsumtbladet 1930:4

Välkommen till arkivens gemensamma utställning
på Länsmuseet, Engelbrektsgratan 3, Örebro
Lördagen den 9 november 2002

Välkomna till lite trevlig läsning i höstrusket, men först lite nyheter.

Arkivens dag

Så är det dags igen för Arkivens dag. Det är femte gången arrangemanget går av stapeln och i år prövar länets arkiv ett nytt upplägg med ett samfällt Öppet hus på Läns museet där alla medverkande arkiv gemensamt presenterar sig och sitt material. Vi har alltså *inte* Öppet hus på Arkiv-Centrum i år. Årets anbefallda tema är *skandaler* i vid bemärkelse och arkiven kommer att ta fram material som är intressant och som bl.a. visar på värderingsförändringar i historien. Man kommer också att få veta hur det gick för Garphyttans affärskontakt från 1930-talet i Tjeckoslovakien, Eduard Graf, som sökte komma till Sverige och som vi skrev om i Aktstycket för några år sedan. Arkiven

inventering och en antikvarisk kartläggning av miljöerna. Den musik som spelats på scener och dansbanor i länet under 1900-talet ska också kartläggas. I steg två ska det bli en utställning på Läns museet, en bok naturligtvis och musik- och teaterföreställningar av musikskolornas elever. Så vässa pennan och plocka fram minnena och bilderna från Parken! Vi kommer att höra av oss.

Ny depå

Ett kontrakt har i dagarna tecknats med Telia Net Fastigheter AB på en ny arkivdepå. Det har efterhand blivit trångt för nya leveranser på Arkiv-Centrum och vi har under en tid sökt en kompletterande depå. Den vi nu har skaffat oss ligger i Fjugesta och har en kapacitet fullt utbyggd med kompakthyllor på 2 000 hyllmeter. Vi tillträder kring årsskiftet. Vår hyllkapacitet blir till en början endast 200 hyllmeter men vi kommer att bygga

Glad höst!

kommer också att bjuda på spännande föreläsningar om bla häxor. Naturligtvis blir det en lokalhistorisk tipspromenad. Den kommer att gå från bokmässan på slottet till Läns museet. Vinster: en fin resa med Metaresor samt böcker. Boka in den 9 november mellan kl 11 och 17 på Läns museet!

Nytt projekt

I januari 2003 hoppas Folkrorelsearkivet att tillsammans med Örebro läns museum och länets kulturskolor kunna dra i gång ett större projekt som ska behandla den folkliga kultur som har odlats, och odlas, i folkparker, folkets hus och bygdegårdar. *Bildningsborg och syndanäste* är titeln på satsningen. Om de medel projektet sökt på olika håll faller ut kommer vi att arbeta med en dokumentationsdel under 2003 och en presentationsdel under 2004. Dokumentationen kommer att bestå av en skrivarkampanj, intervjuer, arkiv-

ut efter råd och lägenhet framöver. De bägge arkivföreningarna kommer att dela på kostnaden för lokaler och inredning.

Nyordnade arkiv

Saxon var till växten en liten man. I övrigt var han stor. Han har också lämnat stora mängder handlingar och trycksaker efter sig. Under hösten blir förtecknad av vårens leverans från Stiftelsen Saxons Närkesarkiv färdig. Ett stort arkiv är också Örebro läns hushållningssällskap. Under sommaren blev det arkivet klart och vid sitt 200-årsjubileum i början på nästa år kan sällskapet se tillbaka på sin historia via ett välordnat arkiv. Vi återkommer till bägge dessa arkiv i Aktstycket.

Göran Henrikson

■■■ Fotbollen tycks alltid ha haft problem med sin ekonomi. Så också på 1920-talet. Biljettförsäljningen till Örebrokamraternas fotbollsmatcher inbringande inga större inkomster. Hur skulle man göra för att förbättra föreningens ekonomi när varken feta sponsorkontrakt eller välvillig kommun fanns att tillgå? Jo, man skulle arrangera en fotbollsmatch med kvinnor! Ett kvinnligt lag hade funnits tidigare i föreningen men nu föreslog sekreteraren Filip Berg att man skulle anordna en riktig fotbollsmatch med betalande publik fredagen den 15 juni 1923.

Motståndet skulle vara IK Sveriges kvinnliga fotbollslag och matchen skulle sparkas igång klockan 19.30 på Gamla idrottsparken, dvs vid Örnros idrottsplats. Biljettpriset för läktarplats var satt till 1 krona och ståplatserna kostade 50 öre.

Enligt lokalpressen skulle man nog se matchen »från den humoristiska sidan«, även om man hade sett att de båda lagen hade »tjuvtränat« flitigt dagarna innan. En av stadens sportfirmor hade också satt upp ett hederspris bestående av ett par fotbollskor som skulle delas ut till »bäste man på plan«.

Örebro-Kurirens reporter *Elaka Herrn* fanns på plats för att beskåda denna ovanliga match mellan »den del av människosläktet som man sedan jordens begynnelse kallat för kvinnan, men som under tidernas lopp även fått smeknamnen damer, bönor, tjejer, änglar m m«. Han berättar vidare att kvinnorna lyckades sätta publikrekord för

Örebrokamraternas kvinnliga fotbollslag anno 1923. Ta gärna kontakt med ArkivCentrum om du känner igen någon av de fotbollsspelande damerna.

Damfotboll och tjocka gubbar

året i Örebro gamla idrottspark. Fotbollsspelet ska inte ha varit reglementariskt »men man få ju inte begära så mycket av nybörjare, allraminst av kvinnliga d:o«. Till kvinnornas försvar får man dock inte glömma att planen var mycket hal efter ett kraftigt regnväder.

Publikens favorit hade »Svenskes lilla högerback« blivit, som »både bröt och dribblade så det var en lust att se henne«. Örebrokamraternas målvakt fötjänade också en eloge. Dessutom hade några spelare faktiskt försökt sig på att »skalla bollen« och några hade också lyckats med detta. Men *Elaka Herrn* tyckte annars att damerna sprang »omkring som en flock yra höns, knuffande varandra med händerna« och de ska hellre ha spelat med händerna än fötterna. Spelet ska inte ha varit så hårt, men stundtals fick domaren Sperling utstå skäll av damerna. Vem som vann denna högintressanta match tycks *Ela-*

ka Herrn inte ha brytt sig om.

Publiken ska annars ha haft »ohejdat roligt« av att beskåda kvinnornas framfart på fotbollsplanen och troligen var de flesta nöjda med fredagskvällens underhållning och de ångrade nog inte att de missat öppnandet av Jules Tivoli-Etablissement på Alnängarna samma kväll.

Hur blev då det ekonomiska utfallet av matchen? Inkomsten för matchen uppgick till 563:25 kronor, men då hade man också en sammanlagd utgift på 276:13 kronor. Men det betyder i alla fall en vinst på 287:12 kronor! Det ska jämföras med det manliga fotbollslagets match mot ett kombinerat Västmanlandslag två dagar senare som bara inbringade 78 kronor och hade utgifter på 66:35 kronor. Dessutom förlorade man med 1-5.

Den goda vinsten från kvinnornas match gav givetvis mer smak och redan fredagen den 27 juli var det dags för Örebro-

kamraternas kvinnor att snöra på sig fotbollsskorna. Denna gång var det dock inte ett kvinnligt motstånd som väntade, utan ett lag bestående av »tjocka Herrar«, som sekreteraren Filip Berg så fint beskriver det. Vid samma tillfälle skulle även AGF ge en gymnastikuppvisning.

Konstigt nog tycks inte intresset ha varit lika stort för denna tillställning på Gamla idrottsparken. Kassaboken visar på en inkomst uppgående till 239 kronor, men efter utgifternas avdrag blev vinsten bara 93:99 kronor. Tyvärr finns inget matchreferat bevarat, så vem som vann denna match mellan könen är inte känt.

Håkan Henriksson

Gästgivaregården som kom igen

Gästgivaregården i Grythyttan med anor från 1640-talet.

Vintern 2002 lämnade den välkände gästgivaren, tillika nyblivne styrelseledamoten i Örebro läns företagsarkiv, Carl Jan Granqvist, in drygt 99 hyllmeter arkivmaterial till ArkivCentrum. Genom det inlämnade materialet kan man följa Grythyttans gästgivaregårds framgångsrika utveckling sedan dess öppnande 1973.

Carl Jan Granqvist har personligen spelat en stor roll för gästgivaregårdens expansion, inte minst genom flitig exponering i massmedia. Det började med TV-programmet »Levande Livet« med vinskolan, som sändes i 20 avsnitt från oktober 1983 till våren 1984. Det gjorde gästgive-

riets sextonde gästgivare till rikskändis. I dag är Carl Jan Granqvist professor i matkonst i Stavanger, han ansvarar för Måltidens hus i Grythyttan och är VD för Kantin Mondeo på Moderna museet i Stockholm. Han fick i våras ta emot det nyinstittade Arturpriset av Nordiska museets och Skansens vänner och har sedan tidigare en guldmedalj från Kungliga patriotiska sällskapet »för gagnarik gärning inom svenskt näringsliv«.

Gästgivaregården består av ett helt kvarter äldre träbyggnader med skiffertak och trädgårdar. Dessutom ingår ytterligare trähus längs norra sidan av den stenlagda Prästgatan, som löper mellan de karaktäris-

tiska byggnaderna. Inom gästgivaregårdens område finns också en vinkällare som är berömd bland landets vinkännare.

Gästgiveriet etablerades redan på 1640-talet. Det återinvigdes i sin nuvarande form 1973. Då hade gästgiveriets verksamhet varit nedlagd sedan 1877, när Grythyttan fick stationshotell i samband med järnvägens framdragning genom orten.

Under 1960-talet beslöt dåvarande Grythyttan kommun att riva gästgivaregårdens byggnader för att ge plats åt bla en bilparkering. Det utlöste kraftiga protester från hembygdsföreningen i Grythyttan, som också lyckades stoppa beslutets genomförande. Istället utfördes

Örebro's store och ende bondkomiker – Jan i Grebo

»Han var en ömsint bygdepoet som egentligen aldrig förföll till lågkomik«, skriver Uno Myggan Ericson i sitt nöjeslexikon om Örebro's ende bondkomiker, Jan i Grebo – eller Josef Uhlén som han egentligen hette. Ska man vara petig så kom han ursprungligen från Vånga socken vid sjön Roxen i Östergötland och drog sina historier på östgötska, men i den gyllene medelåldern slog han sig ner i Örebro och här drev han tillsammans med hustrun Anna en kombinerad tobaksaffär och antikvariat vid Järntorget.

Josef Uhléns (1879–1934) entré på nöjets estrader började med att han som 12-åring blev trumslagare på 1:a Livgrenadjärregementet på Malmslätt, och började redan då uppträda med visor

och paschaser, dvs humoristiska och kanske inte alltid helt sanningsenliga historier. Senare anställdes han som brandsoldat vid Johannes brandkår i Stockholm

– och gjorde brandstationen lite roligare.

Sedan följde ännu en sejour i det militära, som trumslagare och hornblåsare vid Skaraborgs

En av Jan i Grebos sammanlagt fem grammofooninspelningar, gjord i Köpenhamn 1915.

regemente, med placering i Karlsborg. Enligt ryktena hade han full och tokig skrivit under en värningssedel och sedan fått stå sitt kast.

Från 1903 började han uppträda på marknader som bondkomiker tillsammans med lika sinnade och senare som pausartist på biografier. Samtidigt antog han artistnamnet Jan i Grebo efter en gård i hemsocknen.

Ibland hyrde han själv lokaler och underhöll publiken med östgötahistorier och med att sjunga till handklaver. Hans specialité var att framföra visor om främmande länder eller om livet på landet samtidigt som han illustrerade dem med ljusbilder.

Under sina år som kringresande bondkomiker besökte han förstås också vårt län. En bevarad affisch från Folkets husföreningen i Frövi visar att han har uppträtt i folkparken där som vis- och kuppletsångare. Den rundlagde och gladlynte Jan i Grebo var också engagerad när Degerfors folkets park invigdes 1912. Estraden bestod av en sten av modell större. Där stod han, spelade på sitt tvåradiga dragspel och sjöng sina visor i långrock, kulört väst, skärmmössa och en lång halsduk som stack fram under västens nederkant.

Han var då och då inbjuden till Skansen, för övrigt en av de få bondkomiker i början av förra seklet som fick den äran, och anledningen var att han sågs som rumsren, till skillnad från sina kollegor.

I början av 20-talet lämnade Jan i Grebo det kringflackande artistlivet, blev Josef Uhlin igen, bosatte sig på Jordgatan 11 i Örebro och skaffade sig en affär vid Järntorget, Banda – en kombinerad cigarraffär, musik-

Här till höger, i hörnet av Olaigatan och Klostergatan vid Järntorget i Örebro, hade Josef Uhlin sin kombinerade tobaksaffär och antikvariat.

handel och antikvariat. Sedermera utökades affärsrörelsen med en filial på Stortorget.

Han hade tidigt skrivit kåserier i Östgöta-Correspondenten. I Örebro fortsatte han att skriva, och publicerade sig både i Dagens Nyheter och Nerikes Allehanda. På Örebro-Kuriren lät han 1925 trycka upp en radiovisa, 1933 gav han ut en samling med sina bästa alster i bokform, »Ravallsker å viser«, och på senare tid är han representerad i antologin »Det glada Östergötland« med historien om »När ja bytte te me Adelsöns ilskne bagge«.

Josef Uhlin avled 1934 på Länslasarettet i Örebro.

Bo E I Fransson

Jan i Grebo spelade enligt Karleric Liliedahls diskografi »Svenska akustiska grammofoninspelningar 1903–1928« in fem skivsidor på grammofon, ackompanjerad av dragspelarna Fritz Lundblad (1894–1970) och Gösta Sterner. Samtliga inspelningar gjordes i Köpenhamn 1915:

- Kom te mäj när solen går ner. Visa
- Om fleckor. Visa
- När ja' skulle bli kneckt. Paschasa
- »E' mässa«. Parodi
- Almanacka. Deklamation.

Samtliga inspelningar är utgivna på skivmärket Odeon Record, vars skivor 1915 såldes för 3 kronor styck. Varumärket Odeon ägdes av International Talking Machine Company mb H i Weissenau i Tyskland, men köptes den 1 juli 1911 upp av Carl Lindström AG.

B-Post

Avsändare:
ArkivCentrum Örebro län
Nikolaigatan 3
702 10 ÖREBRO

Redaktör J. L. Saxon på kurort

Redaktör J.L. Saxon på besök i kurorten Benneckenstein i Hoch-Harz, Tyskland. Bilden sände han hem som vykort i augusti 1927 till fru Anna Saxon på Villa Vegeta i Stocksund. Regn, åska och mulet väder samt en temperatur under 10 grader tvingade honom att sitta i överrocken men han skriver vidare att han »fryser ej, har sovit ypperligt och ätit min surkol med god aptit«.

Vykortet är hämtat ur J.L. Saxons samling som i dagarna har färdigförtecknats av Magnus Jerlström.

Kom ihåg Arkivens Dag!

Det är snart dags för Arkivens dag. I år har länets arkiv ett nytt upplägg med ett samfällt Öppet hus på Läns museet där alla medverkande arkiv gemensamt presenterar sig och sitt material. Vi har alltså *inte* Öppet hus på ArkivCentrum i år.

Förutom arkivens intressanta utställning blir det tre föreläsningar: Marie Lennerstrand berättar om häxor, Thord Strömberg om Harald Aronsson under 1970-talet och Carl-Olof Steen om boven och poeten Lars Wivallius.

Dessutom blir det som vanligt en tipspromenad. Den kommer att gå från bokmässan på slottet till Läns museet. Vinster: en fin resa med Metaresor samt böcker. Boka in den 9 november mellan kl 11 och 17 på Läns museet!

ArkivCentrum Örebro Län

Folkrorelsernas Arkiv i Örebro Län
och Örebro Läns Företagsarkiv
i samarbete

Nikolaigatan 3 • 702 10 ÖREBRO
Tfn 019-611 29 00 (även texttfn)
Fax 019-611 81 20
E-post:
arkivcentrum@arkivcentrum.t.se
Internet: www.arkivcentrum.t.se

Öppet måndag, onsdag–fredag
kl 08.30–17.00
och tisdagar kl 08.30–20.00